

УДК:378.14.-057.4

асистент кафедри іноземних мов і

країнознавства Чорна М.М.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Анотація: Стаття присвячена дослідженню поняття «компетентнісний підхід» у вищій освіті. Здійснюється аналіз досліджень науковців щодо компетентнісного підходу у підготовці майбутніх спеціалістів. Розкриваються такі ключові поняття компетентнісного підходу як «компетентність» та «компетенція». Визначено шляхи формування ключових компетентностей.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, ключова компетентність.

Аннотация: Статья посвящена исследованию понятия «компетентностный подход» у высшем образовании. Осуществляется анализ исследований ученых о компетентностном подходе в подготовке будущих специалистов. Раскрываются такие ключевые понятия компетентностного подхода как «компетентность» и «компетенция». Определено пути формирования ключевых компетентностей.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, ключевые компетентности.

Annotation: The article is dedicated to the study of the concept “competence approach” in higher education. The analysis of the scientists’ research concerning the competence approach in training of the future specialists is realized. Such key concepts of the competence approach as “competence” and “competence awareness” are defined. The ways of formation of key competences are determined.

Key words: competence approach, competence, competence awareness, key competences.

Вступ. Світові процеси модернізації освіти спонукали такі авторитетні міжнародні організації, що працюють у галузі освіти, як ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів тощо до запровадження проекту «Освітня політика та освіта «рівний-рівному». На основі аналізу даних про результативність й ефективність підготовки фахівців у різних країнах експертами зазначених організацій було запропоновано компетентнісний підхід до визначення змісту освіти, що переорієнтовував традиційні моделі навчання із змістових та процесуальних на результативні. Він був покликаний не доповнити або удосконалити традиційну педагогічну практику, а передбачав її кардинальну зміну.

Питання компетентнісного підходу в освіті стало предметом досліджень таких науковців як І. Бех, Д. Іванов, Ю. Мальований, О. Пометун, Г. Селевко та ін.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у визначенні сутності поняття «компетентнісний підхід» у підготовці майбутніх спеціалістів й розкритті його ключових понять «компетентність» та «компетенція».

Виклад основного матеріалу статті. Як зазначав Г. Селевко, компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань, формуванням навичок створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікаційно насиченого простору [1, с. 138].

На думку Д.Іванова, компетентнісний підхід орієнтує на формування цілісного особистісного досвіду та ціннісно-сислової оцінки у студентів в процесі навчання, зосереджує увагу на результатах освіти, в якості яких

виступає не сума засвоєної інформації, а здібність людини діяти в різних проблемних ситуаціях [2].

Отже, компетентнісний підхід – це підхід, за якого результати освіти набувають значущості й поза системою освіти, на відміну від традиційної освіти, за умов якої її результати не мають ніякого значення для суспільства й держави в цілому.

За Ю. Мальованим, компетентнісний підхід – це спрямування змісту навчання на формування певних компетентностей, що розглядають як здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих та навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії [3, с. 3].

Відтак у компетентнісному підході ключовими є поняття «компетентність», «компетенція».

Орієнтація змісту освіти на формування компетентностей, на думку світової наукової спільноти, дозволить визначити готовність молоді до життя в інформаційному суспільстві, здатність змінюватися, пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя.

За визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання та освіти, компетентність як кінцевий результат навчання надає можливість кваліфіковано виконувати роботу відповідно до певних стандартів у професійній галузі.

Такі інновації викликали тривалу ґрунтовну дискусію щодо переліку необхідних компетентностей як індикаторів підготовки фахівців різних економічних галузей та особливостей їх формування. Стосовно структури поняття «компетентність» у дослідників не склалося одностайності поглядів.

У наукових джерелах подаються різні визначення й складові компетентності, що не повністю збігаються, хоча мають спільні тенденції. Було з'ясовано, що до її компонентів відносять наступне:

- ставлення, цінності, знання й навички (ЮНЕСКО, Міжнародна комісія Ради Європи) [4, с. 19];

- знання, пізнавальні та практичні навички, ставлення, емоції, цінності та етику, мотивацію (експерти Швейцарії, США, Канади) [5,с. 6];

- вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, відповідальність за свої дії, необхідні людині для ефективного виконання конкретної діяльності в певній галузі (В. Кальней, Німеччина)[6];

- результат набуття компетенцій як узагальнених способів діяльності; поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про сферу діяльності й діяти в ній (В. Краєвський, А. Хуторської, Росія) [7];

- коло заданих ззовні і запропонованих цілей і способів діяльності; здатність до вирішення класу завдань (Ю. Швалб, Україна) [8];

- знання, уміння, навички, досвід, цінності та ставлення (О. Савченко, Україна) [9];

- спеціально структуровані (організовані) групи знань, умінь, навичок і ставлень (О. Пометун, Україна) [10].

- знання і досвід у певній життєвій сфері (І. Бех, Україна) [11] тощо.

Отже, науковці, хоча й по-різному трактують поняття «компетентність», однак у думці щодо його основних елементів, до яких відносять когнітивні й некогнітивні, серед яких найчастіше називають мотиваційні, ціннісні й емоційні.

Аналізуючи проблеми щодо трактування сутності компетентності, відомий британський психолог Дж. Равен визначив 37 її видів, послуговуючись при цьому такими категоріями, як “готовність”, “здатність”, “упевненість” та “відповідальність”. Основними складовими компетентності за Д. Равеном є внутрішньо вмотивовані характеристики, пов’язані із системою особистісних цінностей (ініціативність, лідерство, інтерес як до механізмів роботи організації, так і суспільства загалом); уявлення та очікування, пов’язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини в ньому (уявлення особистості про саму себе й про ту роль, яку вона сама відіграє у суспільстві). Д. Равен робить висновок про те, що компетентність складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного і що ці

компоненти компетентності можуть у значній мірі замінювати один одного [12, 253].

Отже, Дж. Равен розглядає компетентність як багатовимірне утворення, що надає можливість установалення зв'язку між знаннями й ситуацією, як здатність знайти, виявити знання й дію (процедуру), які застосовуються у розв'язанні проблеми (соціальної ситуації).

На думку академіка І.Зязюна, компетентність може мати кількісний вимір у вигляді рівнів та якісну характеристику, вона відбиває готовність і здібність людини виконувати професійні функції згідно із прийнятими в суспільстві нормативами і стандартами й може оцінюватися лише у практичній діяльності [13].

Цю думку обстоює й О. Локшина, наголошуючи на тому, що ключові компетентності є змінною величиною, між ними існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність, тому для вимірювання рівня їх сформованості - від базового до високого - необхідно розробити відповідну шкалу з визначенням валідних показників [14].

Сьогодні існує багато наукової літератури, присвяченої ґрунтовному аналізу понять «компетентність», «компетенція». Термін «компетенція» розглядають переважно як сукупність знань, навичок, умінь, здобутих під час засвоєння змісту навчання, а «компетентність» у педагогічних джерелах застосовують для позначення здатності особистості до виконання будь-якої діяльності на основі життєвого досвіду і набутих знань, навичок та умінь [15; 16]. Узагальнюючи вже існуючі визначення, пристаємо до такого розуміння цих понять:

- компетенція — це задана ззовні особистості мета навчальної діяльності, що представлена в навчальних планах, програмах і відповідає посадовим обов'язкам, інструкціям подальшої професійної діяльності. Показниками її сформованості слугують знання, уміння, навички та способи їх застосування в певних визначених ситуаціях;

- компетентність – це здатність, або готовність до вирішення завдань у певній життєвій галузі. Показником її сформованості є творча особистість, що здатна розвиватися.

На сторінках науково-педагогічних видань ведеться дискусія щодо співвідношення понять «компетенція» й «компетентність». Слід зазначити, що не завжди науковці послуговуються ієрархією понять «компетенція - компетентність» (О. Крисан, О. Пометун, О. Локшина та ін.), пояснюючи її існування особливостями перекладу на російську та українську мови англійського еквівалента.

Відсутність однозначного тлумачення поняття свідчить, на нашу думку, про його багатогранність, що виявляється в різних галузях діяльності. Зважаючи на це, одне із засадничих положень компетентнісного підходу наголошує на необхідності набуття людиною певного комплексу компетентностей, які називаються ключовими (наприклад, участь у демократизації, соціальне взаєморозуміння, дотримання прав людини всупереч нерівним можливостям і справедливості тощо), або життєвими, що дозволить особистості реалізуватися в багатьох соціальних сферах, сприяти поліпшенню якості суспільства та досягти особистого успіху [5].

Упродовж останнього десятиліття поняття ключової компетентності активно застосовували педагоги й психологи в науковій дискусії, намагаючись узгодити її трактування.

О. Пометун з цього приводу пояснювала, що якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе компетентною (здатною до ефективного функціонування), є достатньо широкою, то йдеться про так звані ключові компетентності; якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у межах певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність [17].

На думку психолога Л. Лепіхової, ключова компетентність – це поєднання свідомо та цілеспрямовано набутих знань, достатніх для розуміння закономірностей розвитку певного суспільства й свого місця в ньому з власним

життєвим досвідом та вмінням доречного його застосування для забезпечення успішної життєдіяльності. Життєва компетентність – широке поняття, що включає компетентність у різних сферах людської діяльності [18].

Проаналізувавши сучасні визначення поняття «ключова компетентність», дійшли висновку, що це знання способу досягнення мети найефективнішим чином, здатність приймати власні рішення й прагнути до розуміння власних почуттів і вимог; правильне розуміння бажань, очікувань і вимог інших людей, повага людських прав та обов'язків, осмислення свого призначення, життєвих цілей, смислу життя й організації життєвого шляху.

Узагальнюючи доробок педагогів різних країн світу, що брали участь у міжнародній дискусії з приводу модернізації змісту освіти, міжнародні експерти окреслили критерії для визначення комплексу ключових компетентностей особистості, а саме:

- *автономна дія*, що ґрунтується на здатності захищати і дбати про відповідальність, права, інтереси та потреби інших; здатності складати й здійснювати плани і проекти з урахуванням власних цінностей; здатності діяти в різних контекстах, ураховуючи в своїх діях різні зовнішні чинники;
- *інтерактивне використання засобів*, що передбачає здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку й тексти у різноманітних ситуаціях з різною метою; здатність ефективно застосовувати знання й інформацію для прийняття рішень та активних дій; здатність застосовувати інтерактивні технології, щоб пристосовувати власну поведінку до змін у повсякденному житті;
- *вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах*, що передбачає здатність жити, взаємодіяти, співпрацювати з іншими для досягнення спільних цілей і конструктивно впливати на розв'язання конфліктних ситуацій [19].

Провідні положення концепції компетентнісної освіти передбачають, що національні моделі освіти повинні враховувати культурний контекст країни,

актуальні ідеї суспільства й індивідуума та їх взаємодії, оскільки повне копіювання освітніх моделей інших країн є непродуктивним [5].

Відтак ключові компетентності необхідно формувати в контексті етнічних, економічних та культурних цінностей країни, відповідно до пріоритетів освіти та з урахуванням особистісних потреб.

Так, за матеріалами Лісабонської конференції 2001р. до ключових компетентностей особистості віднесено навички рахування та письма, іноземні мови, здатність навчатися, соціальні навички, базові компетентності у галузі математики, природничих наук та технологій, інформаційні та комунікаційні технології, підприємницькі навички, загальну культуру [20, с. 92]. Частково відрізняються комплекси компетентностей, прийняті в Австрії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Нідерландах [4, с.31-34].

На підставі зіставлення цих комплексів ми зауважили, що в освітніх концепціях багатьох розвинених країн Європи зацентовано на формуванні культурної компетентності, що передбачає:

- «набуття знань і вироблення навичок для продуктивної робочої сили та конкурентної світової економіки;
- сприяння розвитку творчості, інноваційному мисленню та підприємництву;
- підвищення та поширення рівня активної участі в навчанні; створення оточення, що сприяє інтеграції в життя суспільство;
- підвищення стандартів викладання та навчання; сприяння створенню суспільства знань;
- сприяння розумінню всіх громадян важливості навчання впродовж життя у різних компонентах;
- створення бази даних зі стратегії та заходів, що сприятимуть доступу до навчання впродовж життя для всіх громадян;
- забезпечення та проведення стратегій щодо освітньої політики, тренінги, молодь, отримання роботи, соціальне входження та інформатизацію суспільства» [4, с.36].

Слід зазначити, що бачення українських науковців щодо набору ключових компетентностей не дуже відрізняється від підходу міжнародної спільноти. В Україні педагоги на основі адаптації міжнародного досвіду до потреб суспільства та рівня розвитку вітчизняної науки й практики внесли до переліку ключових компетентностей такі: вміння вчитися, загальнокультурну, громадянську, підприємницьку, соціальну, компетентності з ІКТ, здоров'язбережувальну [20, с. 91]. А психологи виокремили такі життєві компетентності: предметно-знанняву, організаційну, технологічну, екологічну, правову, політичну, культурологічну, соціальну, економічну, а також у сфері комунікативної діяльності та особистого повсякденного життя людини. При цьому акцент у визначенні компетентності робиться не на обізнаності чи поінформованості, а на досвідченості [11].

В Україні за матеріалами обговорення проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» на засіданні експертної групи Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук було зроблено висновок [20], що культурологічний аспект загальної компетентності особистості доцільно представити як загальнокультурну компетентність, що є надпредметною, ключовою. Вона передбачає «формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму і дозволяє особистості:

- аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;
- застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;
- знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;
- застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;

- опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації» [20, 87].

Висновки. Отже, компетентнісний підхід – це орієнтир для розвитку національної системи освіти. Життя вимагає, щоб навчання надавало можливості для формування досвіду розв’язання проблем і нестандартних завдань, досвіду спілкування та взаємодії, емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу та себе самого. Збагачення змісту освіти, забезпечення зв’язку з життям, використання особисто важливої для майбутніх фахівців інформації, залучення їх емоційної сфери, організація навчальної діяльності на тільки на рівні відтворення знань, умінь і навичок, а й на творчому рівні мають сприяти формуванню компетентності майбутніх спеціалістів.

Література:

1. Селевко Г. Компетентности и их класификация // Народное образование. – 2004. - № 4. – С.138-143.
2. Иванов Д.О., Митрофанов К.Г., Соколов О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учеб. метод. пособие / под ред. Е. Н. Обухова. – М. : АПК и ПРО, 2003. – 101с.
3. Мальований Ю. Післямова до стандарту / Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С.2-4.
4. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: “К.І.С.”, 2003. – 296 с.
5. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41529556.pdf>

6. Шишов С. Е., Кальней В. А. Школа: мониторинг качества образования / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.
7. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3-10.
8. Швалб Ю. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті / Юрій Швалб // Вища школа. – 2010. - № 1. – С. 31-36.
9. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О.Я. Савченко. –// Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 34-47. – (Бібліотека з освітньої політики).
10. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnuk.iatp.org.ua>.
11. Бех І.Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті / Іван Дмитрович Бех . – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.inv.org.ua/компонент/сонтент/артісле/8-бех/56-2012-09-04-22-32-01.html>
12. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. -М., 2002.
13. Зязюн І.А. Філософія педагогічної якості в систем неперервної освіти / І. А. Зязюн. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://enprints.zu.edu.ua/853/1/05зіасно.pdf>
14. Локишина О.І. Моніторинг рівнів досягнень компетентностей: інноваційні підходи/ О.І. Локишина // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 26-34. – (Бібліотека з освітньої політики).
15. Хамитов Н., Крылова С. Философский словарь. Человек и мир / Н. Хамитов, С.Крылова.с– К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 308 с.

16. Научно–технический прогресс: словарь / ост. Горохов В.Г., Халипов В.Ф. – М., 1987. –368с.

17. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnuk.iatn.org.ua>.

18. Леніхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність як передумова успішної самореалізації особистості // Наукові студії із соціальної та політичної психології : Збірник статей. – К., Міленіум, 2002. – Вип. 6(9). – С. 57-71.

19. Ruchen, Dominique S. Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. 2003. Hogrefe & Huber Publishers, Germany. – 206 p.

20. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 111с. – (Бібліотека з освітньої політики).

References:

1. Selevko G. Kompetentnosty` y` y`x klasy`fy`kacy`ya // Narodnoe obrazovany`e. – 2004. - # 4. – S.138-143.

2. Y`vanov D.O., My`trofanov K.G., Sokolov O.V. Kompetentny`snyj podxod v obrazovany`y`. Problemy, ponyaty`ya, y`nstrumentary`j: ucheb. metod. posoby`e / pod red. E. N. Obuxova. – М. : APK y` PRO, 2003. – 101s.

3. Mal`ovany`j Yu. Pislyamova do standartu / Yu. Mal`ovany`j // Shlyax osvity`. – 2005. – # 3. – S.2-4.

4. Strategiya reformuvannya osvity` v Ukrayini: Rekomendaciyi z osvitr`oyi polity`ky`. – К.: “K.I.S. ”, 2003. – 296 s.

5. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41529556.pdf>

6. Shy`shov S. E., Kal`nej V. A. *Shkola: mony`tory`ng kachestva obrazovany`ya* / C.E. Shy`shov, V.A. Kal`nej. – M.: Pedagogy`cheskoe obshhestvo Rossy`y`, 2000. – 320 s.

7. Kraevsky`j V.V., Xutorskoj A.V. *Predmetnoe y` obshhepredmetnoe v obrazovatel`nyx standartax* // *Pedagogy`ka*. – 2003. – No 3. – S. 3-10.

8. Shvalb Yu. *Psy`xologichni aspekty` kompetentnissnogo pidxodu v osviti* / Yuriy Shvalb // *Vy`shha shkola*. – 2010. - # 1. – S. 31-36.

9. Savchenko O.Ya. *Uminnya vchy`ty`sya yak klyuchova kompetentnist` zagal`noyi seredn`oyi osvity`* / O.Ya. Savchenko. –// *Kompetentnisny`j pidxid u suchasnij osviti : svitovy`j dosvid ta ukrayins`ki perspekty`vy`* / pid zag. red. O. V. Ovcharuk. – K. : K.I.S., 2004. – S. 34-47. – (Biblioteka z osvitr`oyi polity`ky`).

10. Pometun O. *Zaprovadzhennya kompetentnissnogo pidxodu – perspekty`vny`j napryam rozvy`tku suchasnoyi osvity`* [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://visnyk.iatp.org.ua>.

11. Bex I.D. *Kompetentnisny`j pidxid u suchasnij osviti* / Ivan Dmy`trovy`ch Bex . – [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>

12. Raven Dzh. *Kompetentnost` v sovremennom obshhestve: vy`yavleny`e, razvy`ty`e y` realy`zacy`ya* / Per. s angl. -M., 2002.

13. Zyazyun I.A. *Filosofiya pedagogichnoyi yakosti v sy`stem neperervnoyi osvity`* / I. A. Zyazyun. – [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://eprints.zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf>

14. Lokshy`na O.I. *Monitory`ng rivniv dosyagnen` kompetentnostej: innovacijni pidxody`* / O.I. Lokshy`na // *Kompetentnisny`j pidxid u suchasnij osviti : svitovy`j dosvid ta ukrayins`ki perspekty`vy`* / pid zag. red. O. V. Ovcharuk. – K. : K.I.S., 2004. – S. 26-34. – (Biblioteka z osvitr`oyi polity`ky`).

15. Xamy`tov N., Kr`ylova S. *Fy`losofsky`j slovar`. Chelovek y` my`r* / N. Xamy`tov, S.Kr`ylova.s– K.: KNT, *Centr uchebnoj ly`teratury*, 2006. – 308 s.

16. Nauchno–texny`chesky`j progress: slovar` / ost. Goroxov V.G., Xaly`pov V.F. – M., 1987. –368s.

17. Pometun O. Zaprovadzhennya kompetentnisnogo pidxodu – perspekty`vny`j napryam rozvy`tku suchasnoyi osvity` [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://visnyk.iatp.org.ua>.

18. Lyepixova L.A. Social`no-psy`xologichna kompetentnist` yak peredumova uspishnoyi samorealizaciyi osoby`stosti // Naukovi studiyi iz social`noyi ta polity`chnoyi psy`xologiyi : Zbirny`x statej. – K., Milenium, 2002. – Vy`p. 6(9). – S. 57-71.

19. Ruchen, Dominique S. Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. 2003. Hogrefe & Huber Publishers, Germany. – 206 p.

20. Kompetentnisny`j pidxid u suchasnij osviti : svitovy`j dosvid ta ukrayins`ki perspekty`vy` / pid zag. red. O. V. Ovcharuk. – K. : K.I.S., 2004. – 111s. – (Biblioteka z osvitr`oyi polity`ky`).